

Carniolia, Leopold Kordeš in nemško časopisje na Kranjskem v prvi polovici 19. stoletja

ANDREJ PASTAR

ZGODOVINA ČASNIKOV NA KRANJSKEM sega v začetek 18. stoletja. Prvi časniki so izhajali v nemškem jeziku, kar ni presenetljivo, saj je nemški jezik v 18. in 19. stoletju veljal za jezik umetnosti, uradništva in intelektualcev, medtem ko se je časopisje v večini ostalih jezikov, ki so jih govorili podložniki Habsburžanov, razvijalo le počasi. V tem poglavju si bomo ogledali, kako je na (nemško) časopisje na Kranjskem vplivala cesarska cenzura. Kot bomo videli, se je ta ob periodiko v nemškem jeziku, ki je izhajala v Ljubljani, obregnila le redko. Najbolj izrazit takšen primer – doslej sta ga najbolj podrobno preučila Ivan Prijatelj in Mira Miladinović Zalaznik – je povezan s časopisom *Carniolia* in njenim urednikom Leopoldom Kordešem (1808–1879).¹

Nemško časopisje na Kranjskem v prvi polovici 19. stoletja

Prvi časnik, izdan na Kranjskem (v Ljubljani), je bil *Wochentliche Ordinari Zeitungen*, ki je izšel leta 1707 in je izhajal dobri dve leti, do leta 1709. Sledilo je dolgo obdobje časnikarskega mrka, ki ga je leta 1775 prekinil izid tednika *Wochentliches Kundschaftsblatt des Herzogthums Krain*, a tudi ta je ugasnil po le dveh letih izhajanja (Žigon 2003: 231–232). Za časa vladavine Jožefa II. je v Ljubljani med bralce že prihajalo več časnikov, proti koncu 18. stoletja celo štirje. Skupaj je na Kranjskem v obdobju od 1780 do revolucije 1848, ko je bila ukinjena predcenzura, izhajalo osem časnikov, od tega dva v slovenščini, pet v nemščini in v času Ilirskih provinc celo francoski uradni časnik *Télégraphe Officiel* v francoščini, ki je prihajal med bralce tudi v italijanski in pozneje še v nemški različici, načrtovane hrvaške (ilirske) izdaje pa, kot kaže, niso nikoli natisnili (Gaudillere 2006: 386–388). Prva številka časopisa *Offizieller Telegraph* v nemškem jeziku je izšla 2. januarja 1811, zadnja pa 23. avgusta 1813.

¹ Pri objavah se je podpisoval kot Kordesch.

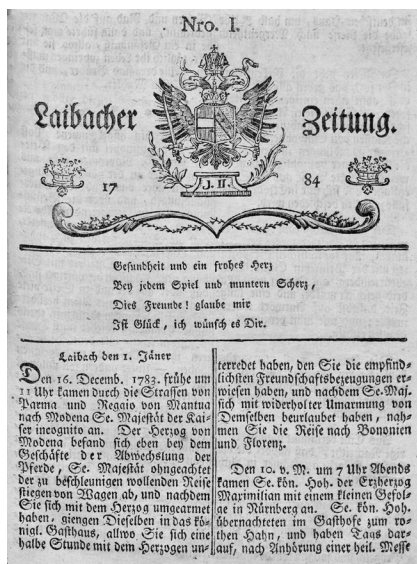
Na Kranjskem so torej v tem obdobju izhajali *Wöchentlicher Auszug aus von Zeitungen* (1775–1776), Kleinmayrjev *Laibacher Zeitung* (1784–1918; časnik je bil ukinjen le med leti 1811–1813 pod vladavino Francozov, resda pa se je v tem času večkrat spremenilo njegovo ime), *Merkische Laibacher Zeitung* (1789),² *Lublanske novice* (1797–1800), *Degotardische Laibacher Zeitung* (1799), *Leopold Egerische Laibacher Zeitung* (1800), *Télégraphe Officiel* (1810–1813) in *Kmetijske in rokodelske novice* (1843–1902). Ob dnevnem časopisju velja omeniti zlasti še tri publikacije: *Illyrisches Blatt* [Ilirski list] (1819–1849), ki je bil v bistvu priloga *Laibacher Zeitung* in naslednik priloge *Laibacher Wochenblatt zum Nutzen und Vergnügen* (1804–1810 in 1814–1818), *Carniolio* (1838–1844) in *Krajnsko čebelico* (1830–1833, 1848).

Za predmarčno obdobje sta bili značilni uniformiranost in bledolična enakost političnega časopisja po celotni monarhiji. Da se časopisi vsebinsko skorajda niso razlikovali, je seveda posledica dejstva, da je bilo dnevno časopisje (tudi na Kranjskem) podvrženo predcenzuri in da so novice iz tujine lahko povzemali le po uradnemu dunajskem časopisu *Wiener Zeitung* (prim. Olechowski 2004, Cvirn 2010). Kolumne in uredniški uvodniki skorajda niso obstajali. Razlikovale so se le lokalne novice. Morebitni kritični glasovi so se torej lahko oglašali le v tujini – zlasti v nemških časopisih, ki niso bili podvrženi strogi habsburški cenzuri (prim. Judson 2018: 133).

Časopisi in preostale tiskovine v nemškem jeziku na Kranjskem so bile cenzurirane lokalno – torej v glavnem deželnem mestu, Ljubljani. Službo lokalnega cenzorja ali knjižnega revizorja so konec 18. stoletja in v predmarčni dobi opravljali mnogi znani Ljubljancani, na primer Anton Tomaž Linhart, Matija Čop, profesorji Jurij Mayr, Jurij Pavšek, Andrej Gollmayer idr. Na Dunaju sta bila cenzorja *in slavicus* Jernej Kopitar in Fran Metelko. Cenzorji torej niso bili neuki uradniki, mnogi so bili vrhunski intelektualci tistega časa in so to delo opravljali tudi zaradi dodatnega zaslužka. Podobna je bila situacija na Dunaju, kjer so službo cenzorja med drugim opravljali Joseph Friderich von Retzer, Franz Karl Hägelin, Johann Gabriel Seidl, Joseph Mayrhofer in Heinrich Joseph Hölz. V Pragi je bil nekaj časa cenzor Pavel Šafarik (prim. Bachleitner 2017: 98–100, Marx 1959: 44).

² O konkurenčnih izdajah »Laibacherice«, ki so jih tiskali različni ljubljanski tiskarji, piše Žigon 2011.

Preden pa se posvetimo cenzurnim zapletom, s katerimi se je srečevalo nemško časopisje v predmarčni dobi na Kranjskem, predvsem *Carniolia*, si na kratko oglejmo še zgodovino nastanka priloge *Illyrisches Blatt*, predhodnika in konkurenta *Carniolie*.

Slika 1. Prva številka *Laibacher Zeitung*, ki jo je izdal Ignac Alojz Kleinmayr, 1. januar 1784. NUK.

Illyrisches Blatt

Že leta 1804 je začela izhajati literarna priloga časopisa *Laibacher Zeitung*, tednik za korist in zabavo, *Laibacher Wochenblatt zum Nutzen und Vergnügen*. Izhajal je do leta 1810, v času francoskega interregnuma je tednik zamrl ter vnovič prišel med bralce po vrnitvi Kranjske pod habsburško oblast leta 1814 (Žigon 2001b: 67–91). Že čez pet let je tednik nadomestila nova priloga z naslovom Ilirski list oz. nemško *Illyrisches Blatt*.

Laibacher Wochenblatt zum Nutzen und Vergnügen je bil prva tedenska priloga, ki jo lahko imenujemo časopis v današnjem pomenu besede, namenjen kulturi, literaturi in drugim kratkočasnim temam. Za razliko od matičnega

časopisa *Laibacher Zeitung* ni vsebovala političnih novic, zato je brez težav krmarila preko cenzurnih čeri. Namenjena je bila zahtevnejši publiki in je prinašala zlasti pesmi, anekdote, življenjepise, gledališke kritike (predstave ljubljanskega stanovskega gledališča) ter zgodovinske članke. Ko se je z ustanovitvijo Ilirskega kraljestva priloga v začetku leta 1819 preimenovala v *Illyrisches Blatt*, je njena vsebina ostala v glavnem nespremenjena (Žigon 2001a: 30).

Illyrisches Blatt je izhajal v letih od 1819 do 1849 večinoma kot tednik, le zadnja leta (1846–1849) je izhajal ob torkih in sobotah. Da je ohranil razvedrilno, didaktično in domovinsko vsebino, priča že njegov podnaslov *Illyrisches Blatt zum Nutzen und Vergnügen*. Objavljal je večinoma prispevke v nemščini. Od domačih avtorjev so tu svoje prispevke, nekajkrat celo v slovenščini, objavljali France Prešeren, Miha Kastelic, Jakob Zupan in Janez Anton Zupančič, le v nemškem jeziku pa Anton Auersperg, Emil Korytko, Miha Ambrož, Henrik Costa, Matija Čop, Janez Bleiweis in Leopold Kordeš. V časopisu so objavljali tudi prispevke znanih avtorjev iz nemških in avstrijskih dežel, kot so bili Franz Grillparzer, Heinrich Heine, Eduard Bauernfeld, Gustaw Schwab itn. (prim. Birk 2000:10–18, 70; Žigon 2001a: 37). Uredniki *Illyrisches Blatt* so bili Franz Xavier Heinrich (1819–1838), Karel Ullepitsch alias Jean Laurent (1839–1845), Leopold Kordeš (1846–1849) in Johann Hladnik (1849). Kakovost priloge je nihala glede na sposobnosti urednika (prim. Birk, 2000: 57, 186; Vatovec 1961: 201–202).

Slika 2. Druga številka priloge *Illyrisches Blatt* s Prešernovo pesmijo »Decelcam« v slovenščini z vzporednim nemškim prevodom, objavljeno v *Ilirskem listu* 12. 1. 1827. NUK.

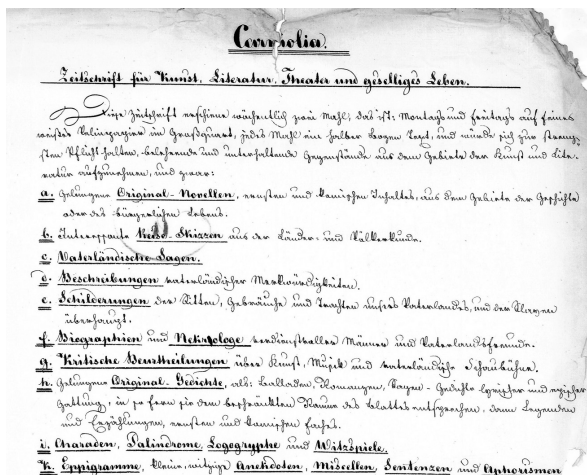
Formalno je bil seveda tudi *Illyrisches Blatt* podvržen predhodni cenzuri – tako kot ves periodični tisk v cesarstvu. A vloga časopisa v t. i. »abecedni vojni« kaže, da je bila lokalna cenzura pogosto razmeroma liberalna in je dopuščala celo polemiko Čopa in Prešerna z uglednim dunajskim cenzorjem Jernejem Kopitarjem (prim. poglavje Marka Juvana v tej knjigi). Kot kaže doslej pregledano arhivsko gradivo, je bila deželna cenzura torej na splošno naklonjena časopisu *Illyrisches Blatt*, saj z njim kljub različnosti avtorjev in občasni dvojezičnosti objav ni imela težav. Povsem drugače se je odvijala zgodba konkurenčnega časnika – *Carniolie*, ki se je v cenzurne težave zapletel praktično takoj po ustanovitvi.

Leopold Kordeš in *Carniolia*

Carniolia je bil časopis za umetnost, gledališče in družabno življenje (*Zeitschrift für Kunst, Literatur, Theater und geselliges Leben*). Izhajal je v letih od 1838 do 1844, z osemmesečnim premorom leta 1843 zaradi reforme časopisa. Protagonist zgodbe o *Carniolii* je njen ustanovitelj in prvi urednik Leopold Kordeš. Rojen je bil leta 1808 v Kamni Gorici kot nezakonski sin Antona Gozole (oziroma Gogale) pl. von Leesthal. Njegov oče je bil sodnik na apelacijskem sodišču v Rovinju in Trstu, kjer je bil tudi povzdignjen v plemiški stan, mati Frančiška Kordesch pa hči železarniškega delavca iz Radovljice. Po končani gimnaziji v Novem mestu je Leopold dve leti študiral filozofijo v Celovcu, nato je služil vojsko pri topništvu in pehoti, iz katere je izstopil kot invalid po šestih letih služenja (Miladinović Zalaznik 1995: 157–158). Po končani vojaški karieri leta 1837 se je naselil v Ljubljani. Leta 1838 je prevzel uredništvo *Carniolie* in bil njen lastnik do novembra istega leta, ko jo je odkupil tiskar Jožef Blaznik. Kordeš se je nato preselil v Gradec, Salzburg in kasneje na Dunaj. Po vrnitvi v Ljubljano leta 1844 je spet urejal *Carniolio*, katere lastnik je vnovič postal zadnjega pol leta njenega izhajanja. V tem času je začel objavljati serijo barvnih litografij kranjskih narodnih noš, ki jih je zbiral pokojni poljski patriot Emil Korytko. Nato je bil Kordeš med leti 1845 in 1849 še urednik *Laibacher Zeitung* in njene priloge *Illyrisches Blatt*, v kateri se je leta 1848 zavzemal za ustanovitev slovenskega nacionalnega gledališča, medtem ko je v časniku *Laibacher Zeitung* istega leta zagovarjal nujnost ustanovitve univerze v Ljubljani (Miladinović Zalaznik 2008: 98–107). Po odhodu iz Ljubljane je med letoma 1850–1851 ustanovil in urejal časopis *Der Magnet* v Gradcu. Poleg tega je bil

v Gradcu še v uredništvu modnega časopisa *Iris* (1852–1854), sodeloval je v uredništvu *Grazer Zeitung*, leta 1855 je bil urednik ilustriranega časopisa *Faust*, med leti 1855–1856 pa še tiskarskega strokovnega lista *Gutenberg*. Kordoš je bil prava uredniška ptica selivka, saj je sodeloval z mnogimi časniki in revijami. Umrli je leta 1879 na Dunaju (prim. Vatovec 1961: 204; Miladinović Zalaznik 2001a; Miladinović Zalaznik 1995: 162–165).

Leopold Kordoš je zaprosil ilirski gubernij za izdajo *Carniolie* 14. februarja 1838, prošnji pa je dodal tudi podroben načrt vsebine. Posamezne rubrike so bile našteté abecedno – od točke a do h. Kordoš je obljubljal, da bo njegov list prinašal raznovrstne vsebine od originalnih povesti (*Original-Novellen*) do epigramov in sentenc (*Epigramme, Sentenzen*).³

Slika 3. Prošnja Leopolda Kordeša za dne 14. februarja 1838 – vsebinski načrt *Carniolie*. Arhiv Republike Slovenije, SI AS 1078, šk. 5.

Ilirski gubernij je Kordeševo prošnjo obravnaval 22. februarja 1838. Guverner baron Jožef Kamilo Schmidburg je za *Carniolio* izdal dovoljenje 6. marca 1838. Prva številka je izšla 1. maja 1838, torej le dobra dva meseca po izdaji dovoljenja (zadnja, 105. številka *Carniolie*, je izšla 20. decembra 1844). Kordeš je časopis

³ ARS, SI AS_1078, šk. 5, sveženj *Carniolia* 1838–1844, pripis – *Prošnja Leopolda Kordeša za dovoljenje izdajati Carniolio* 1838. Podobno sestavo časnika je Kordeš navedel tudi v naznanilu izida *Carniolie* 8. marca 1838 (Anon 1838).

urejal od prve številke leta 1838 do maja 1839 ter od januarja 1844 do konca izhajanja, tiskal pa ga je že omenjeni Jožef Blaznik. *Carniolia* je izhajala dvakrat na teden, ob ponedeljkih in petkih. Sodeč po vnosih v Delovodniku Blaznikove tiskarne med letoma 1838–1839 je izhajala v nakladi 400 izvodov, maja 1840 se je naklada povzpela na 500 izvodov. *Carniolia* je objavljala povesti, eseje, pesmi, potopise, aforizme in gledališke ter literarne kritike. Odlikovale so jo domovinske teme in domoznanski prispevki. Bralca je želela na zabaven način poučiti o zgodovini, lepotah dežele, gospodarstvu in drugih dejstvih, značilnih za kraje na Kranjskem (Miladinović Zalaznik 1994: 414–427; Miladinović Zalaznik 2009: 207).

Izdajanje *Carniolie* je sprva potekalo gladko, a se je kmalu zapletlo zaradi šee Kordeševe ambicije. Kordeš je želel namreč izdajati tudi poljudni politični časnik *Krajnske novice* s prilogo *Zora* v kranjskem, torej slovenskem jeziku, za kar je prav tako zaprosil lokalno oblast. Ravno zaradi te Kordeševe ideje je na *Carniolio* postala pozorna dunajska cenzura, ki dotlej sploh ni vedela, da v Ljubljani že izhaja nov nemški časopis *Carniolia*. Zgodba o zapletu s *Kranjskimi novicami* in *Zoro* je zanimiva iz različnih vidikov: daje nam vpogled v hierarhijo habsburške cenzure ter njen odnos do izdajanja časnikov v različnih jezikih, saj je Kordeš poizkušal izdajati časnik tudi v deželnem jeziku.

Kot smo omenili, je *Carniolia* s posebnim odlokom dobila dovoljenje za izdajo 6. marca 1838 in je pričela izhajati 1. maja 1838. Dovoljenje je izdal deželni guverner baron Schmidburg, ki je to storil brez vednosti Dunaja oziroma vodje dvornega policijsko-cenzurnega urada grofa Sedlnitzkega. Kordeš je kmalu zatem, 2. julija 1838, pri ljubljanskem deželnem prezidiju zaprosil za dovoljenje za izdajo *Kranjskih novic* (včasih imenovanih tudi *Slovenske novice*) in priloge *Zore*. *Novice* naj bi izhajale kot poltednik, priloga pa kot tednik. O njegovi prošnji je v Schmidburgovi odsotnosti 14. julija 1838 razpravljal ljubljanski gubernij. Svetniki so prošnjo podprli, toda o izidu novega časopisa v deželnem jeziku si gubernij tokrat ni upal odločati na svojo roko. Tako so po ustaljeni praksi Kordešovo prošnjo poslali na Dunaj, in sicer s priporočilom, da se ji ugodi (Miladinović Zalaznik 2001b: 234).

Na Dunaju je, pričakovano, izbruhnil škandal, saj so v uradu šele tedaj izvedeli za obstoj *Carniolie*. V bistvu so na mizo dobili prošnjo za odobritev treh tiskovin hkrati – pri čemer je ena od njih, *Carniolia*, že izhajala. Predsednik

dunajskega policijskega in cenzurnega urada Sedlnitzky se je odločil, da gre po ustaljeni poti. Pri svojih ljubljanskih podrejenih in zaupnikih se je pisno pozanimal o obeh časnikih, vendar o vsakem posebej. Za Carniolio se je obrnil na glavnega »krivca« za njen nastanek in njenega mecena, deželnega guvernerja Schmidburga (prim. Vatovec 1961: 200–202; Miladinović Zalaznik 2001b). O Krajnskih novicah in njihovi prilogi *Zora* ter o Leopoldu Kordešu pa je Sedlnitzky poizvedoval pri dveh ljubljanskih zaupnikih, policijskem ravnatelju Leopoldu Sicardu in gubernijskem svetniku Wagnerju. Najprej je pisal Sicardu in ga v pismu prosil, naj mu pošlje »kar najbolj mogoče točna in zanesljiva pojasnila« (Priatelj 1912a: 72) o Kordeševemu poreklu, izobrazbi, premoženju, družinskih razmerah ter o moralnih in verskih principih. V pismu je zaznati tudi didaktično funkcijo cenzure, saj Sedlnitzkega zanima, ali Kordeš izpolnjuje vse pogoje za urednika takšnega časopisa. Sprašuje zlasti glede ustrezne izobrazbe in drugih kvalitet, ki se od človeka na takšnem položaju pričakujejo. V drugem delu pisma Sedlnitzkega zanima, ali je časopis v slovanskem narečju sploh potreben in kakšen vpliv bi imel (Priatelj 1912a: 72–73). Tudi gubernijskemu svetniku Wagnerju je poslal podobno pismo, zanimamo pa ga je predvsem Wagnerjevo »individualno mnenje o tem v več nego enem oziru važnem predmetu, vsled česar si dovoljuje v osebnem zaupanju poslužiti se njegove vselej preizkušene prijaznosti« (Priatelj 1912a: 72).

Prvi je Sedlnitzkemu odgovoril guverner Schmidburg. Po pričakovanjih se je o *Carniolii*, njenem uredniku Kordešu in njegovih literarnih podvigih izrazil pohvalno. Poudaril je, da bi časnik povzdignil kranjsko kulturo in jo povezal z ostalimi provincami Habsburške monarhije. Priložil je tudi celoten prvi letnik *Carniolie* (53 števil), kot je bilo od njega zahtevano. Guverner je branil časopis tudi z ekonomskega vidika, češ da »ima že toliko naročnikov, da se je moglo doseči poleg izdajateljskih stroškov tudi še pokritje skromnega honorarja za izdajatelja« (Priatelj 1912a: 73). Toda guvernerjevo pozitivno mnenje o Kordešu na Sedlnitzkega ni naredilo posebnega vtisa. K Schmidburgovemu poročilu je pripisal sledeče besede: »Se naj zaenkrat shrani, da dospejo nadaljnje zahtevane pozvedbe. Dunaj, 16. nov. 1838« (Priatelj 1912a: 74).

Drugi, ki je podal svoje mnenje, in sicer 23. novembra 1838, je bil gubernijski svetnik Wagner. Tudi njegovo mnenje ni bilo popolnoma negativno, kar je razumljivo, saj je bil med sopodpisniki dovoljenja za izdajanje *Carniolie*. V odgovoru je najprej pojasnil, kaj je vodilo gubernij, da je Kordešu dovolil

izdajati *Carniolio*: tedniku *Illyrisches Blatt* je skušal z ustvarjanjem konkurence izboljšati kakovost. V prid Kordeševemu poljudnemu političnemu časniku *Krajnske novice* in njegovi prilogi *Zora* v deželnem jeziku je govorilo dejstvo, da so Hrvati, Čehi ter Poljaki že imeli liste v svojih jezikih; s tem bi torej sledili vseplošnemu trendu. Wagner je omenil še, da bi Kordešev časopis prevzel za objavljene in nato prevedene članke iz uradnih glasil v okviru cenzurnih določil. Kordešu priznava, da ima talent, manjka pa mu literarno znanje. Posebej pa še enkrat poudarja njegovo dotedanje zgledno sodelovanje s cenzuro in strog nadzor nad obema tiskovinama. Wagner je z naštevanjem prednosti in negativnosti *Carniolie* zaščitil predvsem sebe in svoje odločitve. V poročilu pa je bil *Carniolii* vendarle naklonjen (Prijatelj 1912a: 74–77). Zadnje poročilo, ki ga je prejel Sedlnitzky in je verjetno najbolj vplivalo nanj, pa je napisal ljubljanski policijski direktor Leopold Sicard. Njegovo mnenje, predvsem do časnika v deželnem jeziku, je bilo odklonilno (Prijatelj 1912b: 293–295).

Urad Sedlnitzkega se je odzval s trdovratnim molkom, ki je trajal vse do julija 1839, ko je v Ljubljano naposled prišla odločitev o usodi *Carniolie* (ne pa še o usodi slovenskega časopisa). Molk je predlagatelje slovenskega časopisa vodil v spremembo strategije, ki je šele po mnogih ovinkih in dolgoletni borbi privedla do ustanovitve *Kmetijskih in rokodelskih novic* leta 1843 (o tej zgodbi, ki se začinja ravno z zapleti okrog *Carniolie*, prim. poglavje Marijana Dovića v tej knjigi).⁴

Medtem sta 53 številkk *Carniolie*, ki jih je na Dunaj poslal Schmidburg, presojala dva cenzorja, Berger in Ruprecht, kot piše Prijatelj (1912b: 296). Medtem ko prvi cenzor ni imel pripomb, drugi ni bil zadovoljen z nekaterimi številkami (I., 9., 10. in 11.) in jim je podelil zgolj cenzurno stopnjo *transeat*. Ta

⁴ Ker po štirih mesecih, odkar je Kordeš zaprosil za dovoljenje, odločitve z Dunaja še ni bilo, je uredniku postalo jasno, da dovoljenja za izdajo političnega lista v deželnem jeziku po vsej verjetnosti ne bo dobil. Spremenil je taktiko in 1. decembra 1838 zaprosil gubernij za dovoljenje za izdajanje literarne revije *Zore* (oziroma *Zarje*). Založništvo naj bi prevzel tiskar Blaznik, ki je bil tudi sopodpisnik prošnje (prim. Miladinović Zalaznik 2008: 27; Prijatelj 1912b: 295–296). Medtem je Blaznik 14. februarja 1839 še sam ponovil prošnjo za dovoljenje slovenskega časopisa, 3. aprila 1839 pa je poslal novo prošnjo direktno na dunajski urad. *Zora* naj bi po najnovejšem načrtu postala slovenska priloga *Carniolie* (prim. Miladinović Zalaznik 2001b; Prijatelj 1912b: 296–297).

stopnja je veljala za tiskovine, ki niso namenjene splošnemu obtoku, niso pa strogo omejene in so lahko v prosti prodaji in opisane v katalogih, ne smejo pa se oglaševati v časnikih. Ruprecht se je obregnil že ob naslovno stran prve številke, kjer mu ni ugajala pesem »An Carniolia's Gönner«, sonet, posvečen mecenom časopisa, ki ga je najverjetneje spesnil urednik Kordeš. Svojo sodbo je Ruprecht utemeljil z besedami: »Prvi sonet v številki 1: *An Carniolias Gönner* govori o neki sovražni, osramočeni sili, ki se more nanašati vendar samo na otežkočeno dovolitev izdaje, kar bi se ne smelo dovoliti« (Prijatelj 1912b: 296). Oglejmo si torej sporni sonet v izvirniku in slovenskem prevodu:

An Carniolia's Gönner

Ein schwaches Bäumchen in der Stürme Toben,
Will — schutzentblößt — sich an die Eiche schmiegen,
Die stark und groß, gewohnt im Sturm zu siegen,
Ihr Kronenhaupt mit Kraft erhebt nach Oben.

Und alle Macht, die feindlich sich erhoben,
Beschämt muß an der Eiche sie erliegen.
War auch der Sturm auf's Gräßlichste gestiegen,
Das Bäumchen dürft' sich kräft'gen Schutzes loben.

Den mitleidsvoll hat sie die Riesenhände
Ob seinem Haupte schirmend ausgebreitet,
Bis all' Gewitter schadlos zieht vorbei:

Bis die Gefahr, die drohende, sich wende,
Und auch dadurch dem Schützling angedeutet,
Daß sie noch fernhin Schirm und Schutz ihm sey.

Mecenom Carniolie

Šibko drevesce v viharju se divjem
nemočno k visokemu hrastu privije,
ki silnim nevihtam odločno kljubuje,
s krošnjjo mogočno bori se z neurjem.

Vihar se z vso silo togotno bojuje,
na koncu pa hrastu se le podredi,
neurja neizprosnega ogenj gori,
hrast pa drevesce tam skrbno varuje.

Hrastova roka se je razklenila,
v nežen objem je še krošnjo razprl,
dokler nevihta ni končno minila:

vse dokler nevarnost se ni poslovila,
drevesce je nežno podprl,
njegova ga krošnja je zvesto branila.⁵

Slika 4. Sonet »An Carniolia's Gönner« (»Mecenom Carniolie«) na naslovnici prve številke *Carniolie*, 1. maj 1838. NUK.

Ruprecht si je vsebino soneta očitno razlagal kot potencialno kritiko dunajske cenzure, saj ta pripoveduje o malem drevescu (*schwaches Bäumchen*), ki se upira viharju, pred katerim ga obvaruje mogočni hrast. Glede na to, da je pesem posvečena podpornikom, torej mecenom *Carniolie*, katere glavni zaščitnik je bil guverner Schmidburg in posredno ilirski gubernij, si lahko bralec predstavlja, da je mogočni hrast Schmidburg (gubernij), medtem ko je vihar, pred katerim je treba drevesce zaščititi, dunajska cenzura ali kar sam Sedlnitzky. Pesem bi bilo potemtakem glede na to, da je *Carniolia* izšla z izrecnim dovoljenjem ilirskega gubernija, mogoče razumeti kot izzivanje ali celo posmehovanje dunajske cenzuri, je očitno menil skrajno občutljivi cenzor Ruprecht. Po drugi strani pa je sonet sam tudi brez ironične konotacije pričal o kršitvi cenzurne

⁵ Slovenski prevod pesmi je delo Tanje Žigon.

subordinacije ilirskega gubernija, ki se, kot je Schmidburgu očital šef policije, ni držal mej svojega delokroga.

Še večje Ruprechtovo neodobravanje je požela povest »Der Stiefel« (Škorenj) kranjskega literata Jožefa Antona Babnika (podpisal se je nemško J. A. Babnigg), ki je izhajala v številkah od 8 do 11. Povest pripoveduje o mladem poljskemu grofu Dobrovinskem, ki pride na ples v maskah h komandantu Vilne, grofu Uczakofu, preoblečen v škorenj, na katerem je z veliko napisano »Polonia« (Poljska). Dobrovinsky s tem povzroči škandal, povrh pa se zaljubi še v Paulowno, komendantovo hčer, ki mu ljubezen vrača. Po spletu okoliščin Dobrovinsky naslednje jutro zapusti Vilno in se zatem udeleži poljske vstaje. Po porazu poljskih domoljubov se ranjeni Dobrovinsky znajde v ruskem ujetništvu, kjer zanj skrbi mladi ruski oficir, za katerega se izkaže, da je v resnici grofova velika ljubezen Paulowna. Mladi par na koncu s posredovanjem dobrohotnega ruskega carja dočaka srečen konec. Pravični car na koncu moralistično opozori Dobrovinskega, kako lahko majhno, nepremišljeno dejanje privede do velike nesreče – kar lahko grof sam vidi iz lastne zgodbe o škornju.

Povest je dunajsko cenzuro zmotila zaradi simpatiziranja s poljskimi uporniki ter navduševanja nad poljsko samostojnostjo in slovanskimi narodi. V času izida *Carniolie* je bila namreč Poljska razdeljena med Rusijo, Prusijo in Habsburško monarhijo. Zadnja poljska vstaja proti carski Rusiji se je zgodila leta 1830/31. Ne smemo pozabiti, da je bila carska Rusija članica Svete alianse in s tem zaveznica Avstrijskega cesarstva, ki je skrbno bdelo nad panslavizmom in simpatiziranjem z nacionalizmi v Avstrijskem in Ruskem cesarstvu (prim. Pastar 2020: 29, 97–100). V »Škornju« so bili najbolj moteči deli v 9. številki na 34. strani. O njih je cenzor zapisal sledeče: »Tudi povest v štev. 8–11 vsebuje na str. 34 svobodnjaške deklamacije na poljsko samostojnost, ki jih ublažuje samo zadovoljiv konec, bolje pa bi bilo, da bi se bile črtale. Dunaj, dne 9. jan. 1839. Rupprecht« (Priatelj, 1912b: 296).

V 9. številki *Carniolie* Babnik že na začetku piše o svobodi narodov, o »Völkerfreiheit«, kar v večletnem Avstrijskem cesarstvu ni bila najbolj priljubljena beseda. Navdušenje nad poljsko samostojnostjo najdemo v nagovoru očeta Dobrovinskega, ki junaka povesti sprejme z naslednjimi besedami:

»Pridružil se boš vrstam branilcev domovine, sin moj,« je rekel oče po kratkem počitku, »o tem sem že govoril z diktatorjem. Dolgo pričakovana zvezda upanja je zdaj končno vzšla za Poljsko; o, moj dragi sin, občuti nepojmljivo blaženost ob tej misli: moja in tvoja domovina je svobodna. Ljubezen do domovine, da, to ni le prazna utvara! Počiva globoko v notranjosti, pod nežnim šepetom nebeških čustev, in prebujena se visoko in srečno dvigne nad zemeljske meje!« (Babnigg 1838a: 34)⁶

Avtor odkrito opisuje sanje upornikov o samostojnosti in svobodi Poljske ter o ljubezni do očetnjave. Neustrašni Poljaki se nepreglednim ruskim četam zoperstavijo polni ognjenega poguma (*voll feurigen Muthes*), avtor pa njihov boj spremlja z neprikritim občudovanjem:

»Vaši roki in vašemu pogumu naj bo zaupan ta poljski dragulj. Naj se pogumni Poljaki nekoč pod njegovim okriljem ponovno zmagovito zberejo ali pa umrejo občudovani!« Vsesplošen vrisk se je vzdignil proti nebu. Bobni so ponovno zadoneli in vsi so se z ognjevitim pogumom podali proti ruskim cesarskim enotam, ki so množično že prečkale Vislo. (Babnigg 1838: 34)⁷

V zadnjem delu povesti cenzorja, zanimivo, niso zmotile hvalnice na račun ruskega carja in prikriti panslavizem. Verjetno tega ni opazil, saj je menil, da ima povest zadovoljiv konec. V zaključku povesti se namreč naš junak znajde na avdienci pri ruskem carju:

Odprla so se še druga vrata in vstopil je *Dobrovinsky*, osramočen in skrušen, v prepričanju, da bo slišal svojo obsodbo. Šele zdaj je živo občutil težo svoje zavesti, da je z obo-roženo roko zagrešil prekršek nad tako ljubečim monarhom. Toda cesar, ki je videl v

⁶ V izvorniku: »'Du wirst den Reihen der Vaterlandsvertheidiger dich zugesellen, mein Sohn' sprach nach einiger Erholung der Vater, 'ich habe dieserwegen schon mit dem Diktator gesprochen. Der lang gewünschte Hoffnungsstern ist nun für Pohlen endlich aufgegangen; o fühle, mein lieber Sohn, des Glückes nicht zu fassende Seligkeit bei dem Gedanken: Mein und dein Vaterland ist frei. Die Liebe zum Vaterlande, ja sie ist kein eitler Wahn! Im tiefen Innern ruht sie, unter dem leisen Blattgeflüster himmlischer Gefühle und geweckt, schwingt sie sich hoch empor und beglückend über die Grenzen der Erde!« . Odlomke iz »Škornja« je v slovenščino prevedel avtor poglavja.

⁷ V izvorniku: »'Ihrer Hand und Ihrem Muthe sey dies Kleinod Pohlens anvertraut. Die tapferen Pohlen mögen sich siegend unter seinen Fittigen einst wieder versammeln oder bewundert sterben!' Ein allgemeines Jauchzen hob sich zum Himmel empor. Die Trommeln wirbelten vom Neuen, und Alles zog voll feurigen Muthes den kaiserlich-russische Truppen entgegen, welche bereits in unzähligen Scharen die Weichsel passirt waren.«

njegovo notranjost, mu je prijazno stopil nasproti in ne le da mu je odpustil vse, kar se je zgodilo, ampak je z milostnim pogledom na starega grofa *Uczakofa* vzel *Paulownino* roko in jo položil v desnico *Dobrovinskega* ter rekel: »Tudi v prihodnje ostanite tako zvesti mojemu prestolu, kot ste bili zvesti pravicam svoje nesrečne domovine, o katerih ste sanjali, in naučite svoje potomce, naj se na *javnih* mestih varujejo *vsake* dvoumnosti; saj lahko ob primeru vašega fantastičnega *škornja* sami vidite, koliko nesreče lahko povzročí majhno, nepremišljeno dejanje. (Babnigg 1838: 42b)⁸

Konec si lahko razlagamo na dva načina. Prvi je, da Dobrovinsky spozna svojo zmoto in se prikloni pravičnemu carju in s tem prizna obstoječi evropski družbeni red. Po drugi strani pa je v tekstu vendarle prisotna ideja panslavizma, čeprav je nekoliko prikrita – vsekakor se da v sklepu »Škornja« prepoznati Babnikove simpatije do bratskih slovanskih narodov.

Na podlagi cenzorskih poročil se je Sedlnitzky po skoraj letu dni naposled vendarle odzval. Medtem ko je glede prošnje za slovenski časopis še vedno molčal, je 31. julija 1839 pisal Schmidburgu glede *Carniolie* in posebej poudaril, da je ta z dovoljenjem za njeno izdajanje prekoračil svoja pooblastila:

Ker se morajo glasom vsebine tukajšnje okrožnice z dne 24. maja 1802 predložiti vse v provincah c. kr. avstr. monarhije vložene prošnje za dovoljenje izdaj na novo izhajajočih časnikov in žurnalov tukajšnji odločitvi, je omenjeni gubernij prestopil meje svojega delokroga, s tem da je dovolil izdajo *Carniolie* Kordešu, ne da bi poiskal tukajšnjega dovoljenja (Prijatelj 1912b: 299).

Nato je sporočil svoje mnenje in pomisleke glede Kordeša in *Carniolie*. Temu je za nazaj dovolil urejevati časopis pod pogojem, da se bo popolnoma držal cenzurnih navodil:

⁸ V izvirniku: »Und noch ein Thor ging auf, und Dobrovinsky trat, beschämt und zerknirschten Gemüthes, ein, in der Meinung, sein Urtheil zu vernehmen. Jetzt erst fühlte er recht lebhaft die Zentnerlast seines Bewußtseyns, mit bewaffneter Hand gegen einen so liebevollen Monarchen sich vergangen zu haben. Doch freundlich trat ihm der Kaiser, welcher sein Inneres durchblickte, einen Schritt entgegen, verzieh ihm nicht nur alles Vergangene, sondern ergriff mit einem gnädigen Blick auf den alten Grafen *Uczakof*, *Paulownen's* Hand, und legte sie in *Dobrovinsky's* Rechte, sprechend: »Bleiben Sie in Ihrem Charakter in Hinkunft meinem Throne eben so treu, wie Sie es für die geträumten Rechte ihres unglücklichen Vaterlandes waren, und geben Sie Ihren Nachkommen die Lehre« schloß er lächelnd, »sich auf *öffentlichen* Orten vor *jeder* Zweideutigkeit zu hüten; denn wie viel Unglück aus einer kleinen, unüberlegten Handlung entstehen könne, sehen Sie selbst aus Ihrem fantastischen *Stiefel*.«

Ker pa se mu je med tem že dalo dovoljenje za izdajanje imenovanega časopisa, hočem to pot pustiti iz oči v tem slučaju se dogodivši neupoštevanje gori imenovanega tukajšnjega navodila z dne 24. maja 1802 in dovoliti objavo Carniolie v tukajšnjih časnikih pod tem pogojem, ako se bo Kordeš prizadeval urediti ta list na korektni in v vsakem oziru neoporekljivi način, in ako se bo cenzura vseh za ta časopis določenih sestavkov oskrbovala s potrebno strogostjo, natančnostjo in preudarnostjo. Ako bi Kordeš ne izpolnjeval pravkar imenovani pogoj in s tem dokazal, da še vedno nima sposobnosti za podeljeno mu podjetje, bi si moral le sebi samemu pripisati, ako bi se mu odvzela to zadevna pravica. (Priatelj 1912b: 300)

V primeru najmanjše kršitve se Kordešu odvzame pravica delovanja pri *Carniolii*. O *Kranjskih novicah* in *Zori Sedlnitzky* ni zapisal ničesar. Odgovor Sedlnitzkega je bil jasen, komaj je dovolil izdajo *Carniolie*, njegov molk o slovenskih časopisih je pomenil, da o tej zadevi ni pripravljen izgubljeni besed. Istega dne je poslal osrednjemu dunajskemu knjižnorevizijskemu uradu odlok, naj se da dunajskemu knjigarju Teudlerju dovoljenje za oglaševanje *Carniolie* v dunajskem uradnem listu.

Kordeš je leta 1840 zapustil Ljubljano, vendar se njegove tegobe s cenzuro še niso končale. Leta 1841 mu je bilo odvzeto dovoljenje za izdajo časnika v Salzburgu in sicer zaradi dolgov iz preteklosti, ko je ostal dolžan za prenočišče in hrano. Naslednje leto – spomladi 1842 – se je pojavil na Dunaju, kjer je znova poizkušal delovati v literarnih in časnikarskih krogih. Takšno početje organom nadzora ni ostalo skrito in nanj je znova postal pozoren Sedlnitzky. 19. septembra je zahteval od dunajskega policijskega dvornega urada, da Kordeša izpraša o njegovih namenih na Dunaju ter mu posreduje policijsko poročilo o njegovih postopkih. Policija je zaslišala Kordeša 22. novembra in poslala poročilo Sedlnitzkemu. V njem je bilo zapisano, da je Kordeš kranjski literat, ki je na Dunaju brez denarnih sredstev in službe ter čaka na potovalni potni list. Sedlnitzky je nato odredil, da se mu nikakor ne sme podaljšati dovoljenja za bivanje na Dunaju in naj ga v primeru, če njegov potni list ne bo prispel na Dunaj, pošljejo domov. Kordeš je kljub temu ostal v mestu še cel december, saj je ostal brez finančnih sredstev. Oblasti so bile sedaj primorane, da same priskrbijo sredstva za njegovo vrnitev. Ta je Sedlnitzky skušal dobiti osebno od cesarja in mu zato 29. decembra 1842 poslal pismo. V njem je prosil za miloščinski dar, da bi se lahko Kordeš nemudoma odpravil domov. Ali je Kordeš dobil dar, ni znano, saj se njegovo ime ne pojavi več v policijskih aktih. V začetku leta 1843

je bil v Ljubljani, kjer je vnovič prevzel uredništvo *Carniolie*, lokalna cenzura pa mu ni več povzročala težav (prim. Miladinović Zalaznik 2008: 76–79; Prijatelj 1912b: 301).⁹

Slika 5. *Carniolia*, prva številka, ko je Leopold Kordeš znova postal urednik, 1. januar 1843. NUK.

Kordeš se je v Ljubljani še dvakrat obregnil ob cenzuro, tokrat brez posledic zanj in njegove publikacije. Leta 1848 je v *Laibacher Zeitung* kot urednik – kljub prepovedi cenzure – objavil pismo italijanskega revolucionarja Giuseppeja Mazzinija. Na koncu je za *Illyrisches Blatt* (anonimno in privoščljivo) leta 1848 pisal o revoluciji, o koncu avstrijske cenzure in o političnem propadu njenih glavnih akterjev (Miladinović Zalaznik 2008: 82–94).

⁹ ARS, SI AS 1078, šk. 5, sveženj *Carniolia* 1838–1844, pripis – *Kordeš ponovno prosi za urednikovanje »Carniolie«* 1843.

Viri

ARS – Arhiv Republike Slovenije:

SI AS 1078, Zbirka Prešerniana, 1820–1849, šk. 5

Literatura

- ANON, 1838. An Carniolia's Gönner. *Carniolia* 1, št. 1, str. 1.
- BABNIGG, JOSEPH ANTON, 1838a: Der Stiefel. *Carniolia* 1, št. 9, str. 33–35.
- BABNIGG, JOSEPH ANTON, 1838b: Der Stiefel. *Carniolia* 1, št. 11, str. 41–42.
- BACHLEITNER, NORBERT, 2017: *Die literarische Zensur in Österreich von 1751 bis 1848*. Dunaj: Böhlau.
- BIRK, MATJAŽ, 2000: »... *vaterländische Interesse, Wissenschaft, Unterhaltung und Belehrung ...*« *Illyrisches Blatt (1819–1849), literarni časopis v nemškem jeziku v slovenski provinci predmarčne Avstrije*. Maribor: Zora.
- CVIRN, JANEZ, 2010: »Naj se vrne cenzura, ljubša bi nam bila«: avstrijsko tiskovno pravo in slovensko časopisje (1848–1914). V: Mateja Režek (ur.): *Cenzurirano: zgodovina cenzure na Slovenskem od 19. stoletja do danes*. Ljubljana: Nova revija. str. 13–44.
- GAUDILLERE, ANTHONY, 2006: *Télégraphe Officiel*, uradni časnik Ilirskih provinc: načrti in resničnost. Prev. Janina Kos. *Kronika* 54, št. 3, str. 385–396.
- JUDSON, PIETER M., 2018: *Habsburški imperij: nova zgodovina*. Prev. Ana Monika Habjan. Ljubljana: Sophia.
- MARX, JULIUS, 1959: *Die österreichische Zensur im Vormärz*. Dunaj: Verlag für Geschichte und Politik.
- MILADINOVIČ ZALAZNIK, MIRA, 1994: *Das literarische und kritische Schaffen in der deutschen Zeitschrift Carniolia, (Ljubljana 1838–1844) mit besonderem Hinblick auf das Vaterländische* (doktorska naloga). Ljubljana: Univerza v Ljubljani.
- MILADINOVIČ ZALAZNIK, MIRA, 1995: Leopold Kordesch, ein Krainer Literat in Vormärz. V: Anton Janko in Anton Schwob (ur.): *Anastasius Grün und die politische Dichtung Österreichs in der Zeit des Vormärz: internationales Symposium*. München: Südostdeutsches Kulturwerk. str. 157–165.
- MILADINOVIČ ZALAZNIK, MIRA, 2001a: Carniolia, domovinska revija in zabavni list za umetnost, književnost, gledališče in družabno življenje. V: Janez Cvirn idr. (ur.): *Slovenska kronika XIX. stoletja*. Ljubljana: Nova revija. str. 225–226.
- MILADINOVIČ ZALAZNIK, MIRA, 2001b: Od Carniolie do Kmetijskih in rokodelskih novic. V: Janez Cvirn idr. (ur.): *Slovenska kronika XIX. stoletja*. Ljubljana: Nova revija. str. 234–235.

- MILADINOVIČ ZALAZNIK, MIRA, 2008: *Deutsch-slowenische literarische Wechselbeziehungen. 2, Leopold Kordesch und seine Zeit*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. str. 8–30.
- MILADINOVIČ ZALAZNIK, MIRA, 2009: Pisma Leopolda Kordeša Anastaziju Grünu. V: Mira Miladinovič Zalaznik in Stane Granda (ur.): *Anton Aleksander grof Auersperg – Anastazij Grün: razprave*. Ljubljana: Nova revija. Str. 207–221.
- OLECHOWSKI, THOMAS, 2004: *Die Entwicklung des Preßrechts in Österreich bis 1918*. Dunaj: Manzsche Verlag und Universitätsbuchhandlung.
- PASTAR, ANDREJ, 2020: Časopisna cenzura na Kranjskem od časa Jožefa II. do marčne revolucije. Ljubljana: Univerza v Ljubljani (disertacija).
- PRIJATELJ, IVAN, 1912a: Iz življenja kranjskega literata. *Veda* 2, št. 1, str. 68–77.
- PRIJATELJ, IVAN, 1912b: Iz življenja kranjskega literata (dalje). *Veda* 2, št. 3, str. 293–304.
- VATOVEC, FRAN, 1961: *Slovenski časniki*. 1. zv. Maribor: Obzorja.
- ŽIGON, TANJA, 2001a: *Nemško časopisje na Slovenskem*. Ljubljana: Študentska založba.
- ŽIGON, TANJA, 2001b: Laibacher Wochenblatt – ljubljanski tednik za korist in zabavo (1804–1810 in 1814–1818). *Zgodovinski časopis* 55, št. 1, str. 67–91.
- ŽIGON, TANJA, 2003: »Wochentliches Kundschaftsblatt« – das erste Wöchentliche Blatt in Ljubljana (1775–1776). *Zagreber Germanistische Beiträge*, št. 12, str. 231–255.
- ŽIGON, TANJA, 2011: Umeščenost Kleinmayrjevega časnika *Laibacher Zeitung* in njegovih konkurenčnih izdaj v 18. stoletju v evropski kontekst. V: Miha Preinfalk (ur.): *Neznano in pozabljeno iz 18. stoletja na Slovenskem*. Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, Slovensko društvo za preučevanje 18. stoletja. Str. 297–316.